

Іван ЧАРОТА

ЯНКА КУПАЛА Ё СЛАВАКІ

Маючы сталыя кантакты са славацкай філіяй Міжнароднага Форуму «Паслы славянства», актыў якога складаюць члены Саюза пісьменнікаў Славакіі на чале з Янам Тужынскім і Паўлам Янікам, я ўжо некалькі гадоў запар езджу на мерапрыемствы Форума ў Браціславу — туды, дзе братоў-славян славаць. Апошнія з гэтых мерапрыемстваў адбывалася 23—25 лістапада мінулага года ў клубе Саюза пісьменнікаў. І там я — з дакладам на тэму беларуска-славацкіх літаратурных сувязей ва ўмовах глабалізацыі — меў ганаровую функцыю адкрыць сімпозіум. Доклад быў прыняты вельмі добра, тым болей што значная частка прысутных змест яго ўжо ведала па публікацыі ў загадзя выдадзеным зборніку. А пасля майго выступлення да мяне падышла жанчына сталага веку, прадставілася: «Я — Вольга Кухтава», і па-руску, амаль без акцэнта, ухвальна выказалася пра доклад і докладчыка. Я падзякаваў, з ветлівасці падтрымаў размову, хоць, прызнаюся, быў збянтэжаны. Перш за ўсё вось ад чаго: у кампліменце прагучала параўнанне маёй маленькасці з Янкам Купалам. А тое, што згадваецца Купала, я сабе вытлумачыў так: дама, відаць, мае філалагічную адукацыю і нейкія агульныя веды пра беларускую літаратуру, запамятала імя нашага класіка... Уласна, і гэта ўжо нетыпова для іншаземцаў, якія жывуць далей за Беласток ці Смаленск. Таму, зноў-такі больш дзеля ветлівасці, спытаўся, адкуль яна ведае пра нашага Песняра. І пачуў: «Ды я ведаю не толькі пра яго, але знаёма і з яго творчасцю, і з ім самім...» Затым — бадай, каб доказна пацвердзіць сказанае, развеець мае сумненні, а на самай справе бянтэжачы мяне канчаткова, — мая суразмоўца на памяць прачытала верш «А хто там ідзе?»

Натуральна, мяне ўразіла дасведчанасць суразмоўніцы, яе здольнасць ацэньваць літаратурны твор, як цяпер гаворыцца, «у шырокім кантэксце». Аднак прыняць на веру словы пра знаёмства з самім Купалам я ўнутрана быў нязгодны, трымаючыся нармальнай логікі і разважаючы так: «Ужо мінула амаль шэсцьдзят пяць гадоў з той пары, як Купала адышоў у лепшы свет. А гэтая жанчына сцвярджае, быццам бы ведала яго асабіста?! Ды такога не можа быць, таму што проста не можа быць!» І калі ў далейшай размове пачуў, што мая новая знаёмая працавала рэдактарам у часопісе, вырашыў: «Ну вось, нешта праясняецца ў гэтым густатуманым — можна сказаць, сюррэалістычным — сюжэце! Да яе, відаць, як літаратурнай супрацоўніцы, траплялі нейкія матэрыялы беларускай тэматыкі, у тым ліку верш «А хто там ідзе?...». Яна ўважліва чытала і, маючы добрую памяць, запамніла імя Купалы, а таксама яго твор». Паспрабаваў знайсці пацвярджэнне сваім здагадкам, задаў удакладняльнае пытанне, але пачуў тое ж самае ў адназначнай форме: «Не, Купалу я ведала асабіста. Сустракалася з ім».

Я ж па-ранейшаму не мог паверыць, што гэта праўда, хоць выказваць сумненні свае, з палітэснай далікатнасці, не адважваўся. А мая суразмоўніца тым часам дала Купалу характарыстыку, якую практычна немагчыма знайсці ў публікацыях агульнага характару, прызначаных для масавага чытача: «Гэта

быў мужчына знешне элегантны і ў манерах з відавочнай інтэлігентнасцю, далікатнасцю... Выгляд у яго спакойны, але нейкі сумны. Пры сустрэчы, размове паводзіў сябе асцярожна. Мабыць, таму, што за мяжою знаходзіўся першы раз... Ён быў ці не першым беларусам, якога тут бачылі». І тут у мяне ўжо з'явіліся прычыны для сумненняў іншага плана: «Ці ж магчыма так дакладна ахарактарызаваць Купалу без непасрэдных назіранняў і асабістых уражанняў? Асабліва калі ўлічыць, што гэтыя ацэнкі дае не беларуска і не асоба, прафесійна занятая купалазнаўствам...»

Я завагаўся, хілячыся на другі бок. Тым больш, што пані Вольга Кухтава акрамя вышэйзгаданага мне дэталёва расказвала пра справы даўно мінулых дзён. Сярод іншага наступнае: «Апынуўся ваш класік тут з дэлегацыяй савецкіх пісьменнікаў і журналістаў, якая наведвала Славакію ўвосень 1935 года і прыём якой забяспечваў мой бацька. У складзе той дэлегацыі былі Аляксей Талстой, Аляксандр Фадзееў, Міхаіл Кальцоў і шэраг іншых вядомых асоб. Але з беларускім пісьменнікам у майго бацькі склаліся асабліва шчырыя і даверлівыя адносіны. Яны хутка знайшлі агульную мову. Таму, калі ўся дэлегацыя адправілася на нейкую экскурсію, засталіся паразмаўляць, а потым удвух прагульваліся па Браціславе, абмяркоўваючы важныя для абодвух пытанні. Вось тады я і напаткала іх, і бацька прадставіў мяне Янку Купалу... У мяне ёсць фатаграфія, на якіх зняты Купала, мой бацька, уся савецкая дэлегацыя з групамі. А яшчэ з Купалам быў добра знаёмы і сябраваў мой першы муж. Яны, між іншым, павінны былі разам эвакуіравацца з Масквы ў Ташкент. Прычым бачыліся і зусім незадоўга да раптоўнай смерці Купалы. Мне муж пра гэта расказваў... З Расіяй і СССР у нашай сям'і даўнія павязі. Мая бабуля па матчынай лініі жыла ў Варонежы...» Паколькі мне даводзілася ўспрымаць чым далей, тым усё больш інфармацыі невядомай, а ў сувязі з Янкам Купалам, можна сказаць, проста наймавернай, то я пачаў сёе-тое занатоўваць. У прыватнасці, запісаў асноўныя звесткі пра падзеі, асабліва іх даты і асобныя дэталі, вылучаныя моманты і названыя імёны — каб потым хоць нешта высветліць. Бо сумненні ўсё роўна заставаліся.

А ў хуткім часе мне прыйшла бандэроль з Браціславы, ад маёй (і Купалавай!) знаёмай, пані Вольгі Кухтавай. У бандэролі той — вялікае пісьмо, ксеракопія газетнага артыкула і ... ажно цэлы дзесятак фатаграфій.

Адна з публікацый суправаджаецца трыма здымкамі, а пад тэкстам артыкула зроблена заўвага — мяркуючы па ўсім, ад рэдакцыі, — што здымкі архіўныя. Між тым адзін з гэтых здымкаў — вядомы і шматразова рэпрадуктаваны партрэт Янкі Купалы 1908 года. І ён, верагодна, перазняты з нейкага беларускага выдання — хутчэй за ўсё, альбома ці буклета. А вось два іншыя (пад якімі стаяць, адпаведна, подпісы «Група савецкіх пісьменнікаў у Празе» і «Дэлегацыя савецкіх пісьменнікаў і журналістаў на беразе Дуная ў Браціславе») сапраўды з асабістага архіва аўтаркі. Адказна сведчу гэта, бо цяпер яны прыйшлі да мяне як дар з ласкі, мною не заслужанай, і шчодрасці пані Вольгі Кухтавай. А на падставе якраз гэтых фатаграфій і расказвалася чытачам «Славацкага народа» пра нашага песняра. У прыватнасці, наступнае: «Янка Купала ведаў нашу краіну, быў тут з дэлегацыяй савецкіх пісьменнікаў і журналістаў яшчэ да вайны, восенню 1935 года. Яны агледзелі Браціславу, пасядзелі перад гасцініцай «Карлтан», схадзілі да Зімовавай прыстані. Пабывалі ў Святым Юры, месцы абавязковага прыпынку замежных пісьменнікаў (ах, ці толькі захавецца гэтая традыцыя надалей?), наведалі Модранскае керамічнае прадпрыемства і Пешцяны». Акрамя Купалы аўтарка называе некаторых пісьменнікаў з савецкай дэлегацыі (А. Фадзеева, М. Кальцова, І. Мікіценку, С. Трацякова) і прадстаўнікоў славацкай грамадскасці, якія дэлегацыю прымалі — Эла Шандара і Міхала Кормана. Але гэта не столь-

кі дзеля інфармацыі пра сам візіт савецкай дэлегацыі, колькі дзеля таго, каб праз такую падзею зірнуць на эпоху, асэнсаваць яе з дыстанцыі немалого ўжо часу, з вышыні набытага вопыту. І невыпадкова згадваюцца яшчэ Сяргей Ясенін і Уладзімір Маякоўскі, а таксама прысутныя тады пасол СССР у Чэхаславакіі Сяргей Александроўскі і вядомы славацкі дзеяч Уладзімір Клеменціс — асобы, якіх напаткала смерць «у імя вышэйшых інтарэсаў, прычым не ад кулі ворага».

Што ж датычыцца ўласна пісьма, то, як і абяцалася мне пры сустрэчы, асноўны змест яго — падрабязней выкладзеныя ўспаміны пра знаходжанне Янкі Купалы з савецкай дэлегацыяй у Браціславе і каментарыі да прысланых здымкаў.

Прыводзіць тут усё, што пані Вольга аднавіла па памяці, бадай, няма патрэбы. Таму паспрабую выкласці самае істотнае, прычым удакладненае ў пісьме наступным, пасля таго, як я звярнуўся да яе з дадатковымі пытаннямі.

І цяпер у больш-менш завершаным выглядзе мой пераказ можа быць такім:

«Увосень 1935 года Браціславу ўпершыню наведала група савецкіх пісьменнікаў і журналістаў. Незадоўга перад гэтым (16 мая 1935 года. — І. Ч.) СССР і Чэхаславакія падпісалі дагавор аб узаемадапамозе, што, натуральна, дало адпаведныя стымулы супрацоўніцтву паміж краінамі як у эканамічнай, так і ў культурнай сферы. Тады і разгарнулася дзейнасць Таварыства культурных і эканамічных сувязей з Савецкім Саюзам. Засноўвала Таварыства інтэлігенцыя, якая мела ў асноўным прарускую арыентацыю, выражаючы настроі калі не пераважнай, то, у любым выпадку, вельмі значнай, часткі грамадства. Як народ невялікі колькасна і падлеглы асіміляцыйным уплывам з розных бакоў славакі ў большасці сваёй да рускага народа ставіліся як да старэйшага брата, укладаючы ў гэтае паняцце адназначна станоўчы сэнс. Пры гэтым сімпатыі да рускіх не абавязкова спалучаліся з сімпатыямі да бальшавікоў, і далёка не ўсе, хто ўвайшоў у Таварыства, належалі да кампартыі. У шэрагу актыўна дзейных членаў гэтай грамады былі інжынер-эканаміст Міхал Корман, доктар-бальнеолаг Гейза Вамош; дарэчы, сакратаром Таварыства нейкі час быў доктар Густаў Гусак, будучы прэзідэнт Чэхаславакіі. Значную частку актыву складалі прадстаўнікі творчых прафесій — напрыклад, артыст Ян Ямніцкі, мастак Янка Алексы, асабліва ж пісьменнікі — Ян Понічан і Эміл Балеслаў Лукач, Янка Краль... І на чале Таварыства спачатку была пісьменніца Гана Грэгарова, але паколькі міжнародная сітуацыя абвастралася, то ў функцыі старшыні спатрэбіўся рашучы, з цвёрдай пазіцыяй, мужчына. Тады Таварыства ўзначаліў мой бацька, Эла Шандар. Ён таксама быў пісьменнікам і актыўным грамадскім дзеячам, па перакананнях славянафілам, але пры гэтым і намеснікам дырэктара інвестыцыйнага банка. А мая мама, Вольга Шандар, мастачка па прафесіі, загадвала ў Таварыстве бібліятэкай.

Для гасцей з СССР Таварыства старалася зрабіць усё як мага лепш і падрыхтавала багатую праграму.

Тады трымалася яшчэ даволі цёплае надвор'е. Хоць і пераваліла на другую палову кастрычніка, не было не толькі снегу, але і дажджу, і халоднага ветру. Карацей кажучы, меліся спрыяльныя ўмовы, каб наведаць горад-курорт Пешцыны, да якога ад Браціславы прыкладна паўтары гадзіны язды, так што ўвечары госці маглі вярнуцца назад. А там у гонар дэлегацыі быў наладжаны банкет. Было гэта 16 кастрычніка 1935 года...»

Найперш прывядзём з пісьма тую частку ўспамінаў пані Вольгі Кухтавай, дзе даюцца тлумачэнні да захаваных і перададзеных нам фатаграфій (усе здымкі з яе асабістага архіва).

Зроблены ў Пешцянах. Паперадзе сядзяць: першы злева — дырэктар курорта, трэці злева — кіраўнік групы савецкіх пісьменнікаў Міхаіл Кальцоў, чацвёрты — Аляксей Талстой, далей — жонка М. Кальцова, Анна Каравая і Сяргей Траццякоў; за Траццяковым стаіць Янка Алексы, вядомы славацкі мастак. Янка Купала стаіць пасярэдзіне другога рада, за Аляксеем Талстым; на правую руку ад яго — Аляксандр Фадзееў, побач з якім мой бацька, Эла Шандар, а поплич з бацькам — Міхал Корман, які дапамагаў бацьку, будучы членам аргкамітэта мерапрыемства.

Таксама ў Пешцянах — непасрэдна падчас абеду ў банкетнай зале гасцініцы «Раял». Побач з Янкам Купалам сядзіць доктар-бальнеолаг Гейза Вамош, а насупраць, у белай кофточцы, — мая маці, Вольга Шандар; па баках яе — здаецца, Аляксандр Фадзееў і Іван Мікіценка.

Сфатаграфаваліся яшчэ раз у Св. Юры. Верагодна, перад ад'ездам, бо настрой адпаведны — відаць, што многія ўсміхаюцца, а некаторыя спяваюць. Падобна, усё прайшло як трэба. На пярэднім плане злева — Мікіценка, а побач з ім Клеменціс і Купала (стаіць бокам, з капелюшом у руцэ). Кальцоў ажыўлена размаўляе. Корман і Шандар (бацька) побач.

(Унізе — надпіс, зроблены бацькам. Ён, як чыноўнік, любіў парадак у дакументах.)

Развітанне з Дунаем. (Група савецкіх пісьменнікаў і журналістаў павінна яшчэ вярнуцца ў Прагу.) Лёгка пазнаць Янку Купалу і А. Фадзеева.

Члены дэлегацыі савецкіх пісьменнікаў і журналістаў у Празе перад Домам Тырша, заснавальніка арганізацыі «Сокал». На адвароце надпіс: 19/X.35.

